

Oryginalny artykuł naukowy
Original article

Data wpływu/Received: **7.09.2019**

Data recenzji/Accepted: **16.11.2019**

Data publikacji/Published: **30.12.2019**

Źródła finansowania publikacji: Wyższa Szkoła Humanitas

DOI: 10.5604/01.3001.0014.0425

Authors' Contribution:

(A) Study Design (projekt badania)

(B) Data Collection (zbieranie danych)

(C) Statistical Analysis (analiza statystyczna)

(D) Data Interpretation (interpretacja danych)

(E) Manuscript Preparation (redagowanie opracowania)

(F) **Literature Search (badania literaturowe)**

Dorota Fleszer*

Nr ORCID: 0000-0001-6891-849X

WOLNOŚĆ ZRZESZANIA SIĘ

Swoboda zrzeszania się stanowi niezwykle ważny element wśród praw i wolności politycznych. Jest ucieleśnieniem ludzkich dążeń do wspólnego realizowania określonych celów, działania na rzecz określonej sprawy, idei. Jej geneza wiąże się ze schyłkiem XVIII w. i przemianami, jakie przyniosła Wielka Rewolucja Francuska. Wtedy to ustawodawca zaczął „dostrzegać” tworzenie i funkcjonowanie różnych form zrzeszania się, stopniowo zaczynając ich formalizację. W drugiej połowie XIX w. swoboda zrzeszania się trafiła do systemów prawnych zdecydowanej większości państw europejskich¹. Współcześnie wolność zrzeszania się utożsamiana jest z istnieniem gwarancji samorealizacji człowieka. Poprzez przynależność do dobrowol-

---

* dr hab.; Wyższa Szkoła Humanitas, Instytut Nauk Prawnych.

¹ P. Sarnecki, *Wolność zrzeszania się*, Warszawa 1998, s. 25, za: M. Chmaj (red.), *Wolność zrzeszania się w Polsce*, Warszawa 2008, s.9.

nych organizacji ma on przecież możliwość nie tylko wyrażania swoich poglądów, ale także identyfikowania się z innymi osobami o takim samym światopoglądzie i ocenie otaczającej rzeczywistości. Może również podejmować działania zmierzające do realizacji wspólnie z innymi ustalonych zamierzeń.

Nie może ująć uwadze także i to, że prawnie zapewniona wolność zrzeszania się jest co do istoty traktowana jako podstawa powstania i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Jako bowiem podkreśla Zbigniew Pełczyński, społeczeństwo obywatelskie jest areną, na której współczesny człowiek znajduje prawo do zaspokajania uzasadnionych potrzeb własnych i rozwija swą jednostkową osobowość, ucząc się jednocześnie tego, co znaczy działanie zbiorowe i społeczna solidarność². Trzeba wspomnieć o jeszcze jednej ważnej kwestii. Koncepcja społeczeństwa obywatelskiego zakłada aktywność – z reguły spontaniczną, zawsze zaś nienastawioną na zysk – rozmaitych grup i środowisk społecznych, od bezpośredniego wpływu i kontroli ze strony państwa i władz publicznych.

Przedmiotem opracowania jest analiza doktrynalna wolności zrzeszania się jako elementu wyznaczającego status człowieka na gruncie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, ale także jako czynnika niezbędnego dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. W tym celu dokonano określenia zakresu przedmiotowego pojęć wolności i praw człowieka. Omówiono także istotę wolności zrzeszania się na gruncie ustawy zasadniczej. Problematykę przedstawiono na podstawie dorobku doktryny.

POJĘCIE WOLNOŚCI I PRAW CZŁOWIEKA

Wolności i prawa nie należą do kategorii dających się ująć w proste formuły.

Wynika to z wielu przyczyn, wśród których najważniejsze są:

- 1) niejednoznaczność pojęć, funkcjonujących zarówno w dyskursie naukowym, normatywnym, jak i potocznym;
- 2) otwarty charakter, zmieniający się wraz z rozwojem wiedzy o człowieku, rozwojem społecznym, moralnym i kulturowym ludzkości³.

Termin „prawa człowieka” będzie oznaczał doniosłe prawa, które służą jednostce według jakiejś koncepcji filozoficznej odnoszącej się do jej pozycji w państwie (płaszczyzna filozoficzna), czy też służą jej w świetle norm prawa międzynarodowego, wewnątrzpaństwowego lub ponadpaństwowego (płaszczyzna prawna)⁴. Analizując pojęcie praw człowieka, należy uwzględnić rozróżnienie prawa w znaczeniu

² Z. Pełczyński, *Wolność, państwo, społeczeństwo. Hegel a problemy współczesnej filozofii politycznej*, Wrocław 1998, s. 240, za: M. Kazimierczuk, *Wolność zrzeszania się jako element społeczeństwa obywatelskiego*, „Studia Prawnoustrojowe” 2015, nr 28, s. 23.

³ M. Augustyniak, *Rozdział I. Pojęcie, istota oraz geneza wolności i praw człowieka*, [w:] M. Chmaj (red.), *Wolności prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2016, s.13.

⁴ Z. Hołda, *Prawa człowieka. Wiadomości wstępne*, [w:] J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J.A. Rybczyńska (red.), *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Zakamycze 2004 s. 11.

przedmiotowym, jako zespół norm obowiązujących w danym miejscu i czasie, oraz w znaczeniu podmiotowym, określającym sytuację prawną jakiegoś podmiotu. Bez wątplenia współczesne prawa człowieka funkcjonują w znaczeniu przedmiotowym. Jednocześnie konkretnemu prawu człowieka może być nadana ranga prawa podmiotowego. „Czyjeś prawo” oznaczałoby wówczas przysługujące komuś roszczenie do świadczenia ustalonego w akcie normatywnym. Stanowiłoby funkcjonalne powiązanie wolności, uprawnień i kompetencji, tworzyłoby sytuację prawną jakiegoś podmiotu ze względu na normy prawne⁵.

Prawa człowieka działają wertykalnie, tj. w stosunkach państwo – jednostka ludzka. Na tym zresztą polega ich wyjątkowe znaczenie. Czasami mówi się jednak także o horyzontalnym działaniu prawa człowieka, tj. w stosunkach między jednostką a jednostką lub innym podmiotem, który nie jest elementem aparatu państwa⁶.

Poza tym, na co zwraca uwagę K. Płonka-Bielenin, współcześnie należy zwrócić uwagę na zacierającą się różnicę między „prawami człowieka” a „prawami obywatelskimi”, chociaż zakresy logiczne tych pojęć krzyżują się, to jednak poza wspólnym polem znajdują się niektóre prawa związane ściśle z obywatelem⁷.

Obecnie upowszechniło się rozumienie praw obywatelskich jako wszelkich praw podmiotowych przysługujących obywatelom wobec państwa. Są to prawa o charakterze politycznym, które dotyczą relacji między jednostką a państwem. Prawa te dają jednostce możliwość dochodzenia swoich praw za pomocą środków procesowych w postępowaniu przed odpowiednimi podmiotami. W praktyce dochodzenie tych praw nabrało istotnego znaczenia wraz z utworzeniem sądownictwa administracyjnego, a następnie kontroli konstytucyjności praw. Prawa te można podzielić na prawa gwarantowane konstytucyjnie, w które nie wolno ingerować nawet ustawodawcy, chyba że wynika to z zastrzeżenia konstytucyjnego zezwalającego na taką ingerencję, oraz prawa gwarantowane na podstawie ustaw. Nadrzędność praw gwarantowanych konstytucyjnie przejawia się także w prawnych środkach ich egzekwowania, które obejmują skargę sądową oraz prawo do skargi konstytucyjnej⁸.

Współczesne koncepcje praw człowieka mówią o trzech rodzajach takich praw. Są to:

- 1) wolności i prawa osobiste;
- 2) wolności i prawa polityczne,
- 3) Wolności i prawa społeczne, ekonomiczne i kulturalne⁹.

⁵ A. Redelbach, *Prawa naturalne – prawa człowieka – wymiar sprawiedliwości. Polacy wobec Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Toruń 2000, s. 93, za: M. Augustyniak, *Rozdział I. Pojęcie, istota oraz geneza...*, s. 14.

⁶ Z. Hołda, *Prawa człowieka...*, s. 11.

⁷ K. Płonka-Bielenin, *Status administracyjno-prawny organizacji pożytku publicznego*, Katowice 2010, s. 97 i podana tam literatura.

⁸ *Ibidem*, s. 100-101.

⁹ Z. Hołda, *Prawa człowieka...*, s. 11.

Akt normatywny dotyczący prawa określonego podmiotu powinien: 1) wymieniać przysługujące prawa; 2) określać, kto, komu i co ma świadczyć; 3) gwarantować realność świadczenia, w tym także możliwość jego dochodzenia przed organami sądowymi i administracyjnymi¹⁰.

Można powtórzyć za K. Wojtyczkiem, że istnieje kategoria praw wolnościowych, nazywanych także wolnościami, charakteryzujących się zakazem podejmowania działań poprzez wskazanie sfery zachowań jednostki, której nie może dotyczyć ingerencja zewnętrzna. Jej podstawowym elementem jest prawnie chroniona wolność, a normy prawne stanowią jedynie środek ochrony faktycznej wolności jednostki¹¹. Pojęcie wolności może być rozpatrywane zarówno przez pryzmat filozofii, jak i prawa. W aspekcie filozoficznym wolność jest rozumiana bardzo szeroko, należy do terminów wieloznacznych, wymykających się ostatecznemu zdefiniowaniu. Przy bardzo ogólnym założeniu wolność jest wartością autonomiczną, sprowadzającą się do możliwości niezależnego podejmowania decyzji i ich realizacji¹². W najbardziej podstawowym ujęciu stanowi syntezę: wolności negatywnej, czyli wolności od – przeciwstawiającej się nadmiernej zależności od zbiorowości, państwa, innych osób, oraz wolności pozytywnej, czyli wolności do – realizowanej poprzez aktywność jednostek. Ujęcie normatywne uwzględnia te dwie kategorie wolności. Określa pewną sferę działań niezakazanych przez ustawodawcę, w której człowiek może postępować według swojej woli, bez ingerencji jakiegokolwiek władzy, zakłada się bowiem, że dozwolone jest wszystko to, co nie jest zakazane. Zwykle przyjmuje się, że ograniczeniami tak rozumianej wolności jest szkoderstwo innym lub brak możliwości równego korzystania z wolności przez wszystkich. W sferze wolnej od ograniczeń nie ma już konieczności wyszczególniania tego, co można czynić. Obywatele, realizując swoje wolności, nie muszą szukać w obowiązującym prawie zezwolenia, wystarczy, że nie ma norm zakazujących jakiegokolwiek aktywności¹³.

Podziela to stanowisko K. Wojtyczek. Jego zdaniem tak rozumiane prawo wolnościowe zawiera w sobie zarówno aspekt pozytywny, jak i negatywny, obejmując swobodę jednostki w zakresie kształtowania swojego zachowania w danej sferze – podejmowania bądź powstrzymania się od określonych działań, a także bardzo istotny element związany z aspektem negatywnym, polegający na ciążącym na państwie i innych podmiotach obowiązku powstrzymywania się od ingerencji w sferę zastrzeżoną dla jednostki¹⁴.

¹⁰ A. Redelbach, *Prawa naturalne...*, s. 58-59, za: M. Augustyniak, *Rozdział I. Pojęcie, istota oraz geneza...*, s. 14-15.

¹¹ K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999, s. 22 i nast., za: Ż. Grygiel-Kaleta, *Wolność zrzeszania się w związkach zawodowych*, Warszawa 2015, s. 16.

¹² M. Augustyniak, *Rozdział I. Pojęcie, istota oraz geneza...*, s. 15.

¹³ *Ibidem*, s. 15.

¹⁴ K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej...*, s. 22 i nast., za: Ż. Grygiel-Kaleta, *Wolność zrzeszania się...*, s. 16.

Istotny wydaje się tutaj pogląd reprezentowany przez R. Kropiwnickiego. Autor wskazuje, że powyższe sposoby definiowania pojęcia wolności zwracają uwagę na swobodę decydowania podmiotu, którym jest istota ludzka. Zauważyć należy, że nie zawarto w nich żadnych warunków koniecznych do zaistnienia stanu wolności. Zakłada się jedynie posiadanie „woli”, czyli odwołuje się do jednostki jako istoty zdolnej do dokonywania wyborów w oparciu o własny rozum. Człowiek jako podmiot woli może dowolnie kształtować swoją aktywność bez nacisków zewnętrznych. Możliwość wyboru różnego postępowania determinuje konieczność zaistnienia samej możliwości wyboru. Brak alternatywy do podejmowanego działania nie jest aktem wyboru. Zatem dla funkcjonowania wolności można sformułować następujące warunki:

- istnienie podmiotu zdolnego do postępowania według własnej woli;
- konieczność wyboru spośród co najmniej dwóch możliwości;
- brak nacisków zewnętrznych na dokonanie określonego wyboru¹⁵.

Na inne elementy analizowanego pojęcia kładzie nacisk M. Jabłoński. Zdaniem Autora wolność jest nieodłącznym człowiekowi świadectwem (dowodem) jego niezależności realizowanej nie tylko wobec ukształtowanych w kolejnych etapach cywilizacyjnego rozwoju form wspólnoty społecznej, ale również względem innych otaczających go osób. W założeniu wartość ta ma podkreślać autonomiczność każdego z ludzi zarówno w zakresie decydowania o sobie samym, jak i rozpoznawania tego co dobre i złe¹⁶. Oznacza to, że wolność jest zakorzeniona w prawie naturalnym, stanowiąc jeden z wyrazów przyrodzonej godności istoty ludzkiej, *ex consequenti* nie można upatrywać jej źródła w sferze woli ustawodawcy¹⁷.

Pojęcie godności występuje zazwyczaj w dwóch znaczeniach. Pierwsze to godność osobowa, czyli cecha przysługująca każdemu człowiekowi bez wyjątku. Drugie zaś to godność osobowościowa (własna), oznaczająca cechę indywidualnie określonej osoby. Przepisy prawa odwołują się do godności osobowej. Według etyków godność osobowa jest cechą przyrodzoną, przysługującą każdemu człowiekowi. Jest ona niezbywalna i niestopniowalna. Godność osobową utożsamia się z pojęciem człowieczeństwa i jako nieodłączny atrybut każdej osoby sprawia, że staje się na wartością bezwzględną. Wobec tego nie tylko nie można jej odebrać człowiekowi, ale też i on sam nie może jej utracić¹⁸.

Stanowi zakres swobód przysługujących każdemu tylko dlatego, że jest człowiekiem, czemu wyraz dają zarówno przepisy prawa międzynarodowego, jak i Konstytucji RP¹⁹.

¹⁵ R. Kropiwnicki, *Pojęcie praw i wolności chronionych w Konstytucji RP*, [w:] A. Florczak, B. Bolechow (red.), *Prawa człowieka w systemie prawa krajowego*, Toruń 2006, s. 36, za: M. Kazimierzczuk, *Wolność zrzeszania się...*, s. 27-28.

¹⁶ M. Jabłoński, J. Węgrzyn, *Ochrona wolności i praw jednostki*, [w:] M. Jabłoński (red.), *Identyfikacja granic wolności i praw jednostki. Prawnoporównawcza analiza tożsamego przypadku pod kątem praktyki stosowania prawa amerykańskiego i polskiego*, Wrocław 2016, s. 14.

¹⁷ Ż. Grygiel-Kaleta, *Wolność zrzeszania się w związkach zawodowych*, Warszawa 2015, s. 15.

¹⁸ Z. Hołda, *Prawa człowieka...*, s. 12.

¹⁹ Ż. Grygiel-Kaleta, *Wolność zrzeszania się...*, s. 15.

Wolności obywatelskie to kategoria praw podstawowych, która służy zapewnieniu obywatelom sfery wolnej od ingerencji państwa oraz obszaru nieskrępowanych działań społecznych i politycznych. Wolności obywatelskie są przejawem ogólnie pojmowanej wolności człowieka i stanowią obok życia najważniejsze dobro wśród dóbr prawnie chronionych. Wolności obywatelskie mają bardzo ścisły związek z uzasadnieniem prawno-naturalnych praw człowieka, w których kładzie się nacisk na przyrodzony charakter wolności. Wolności te zostały pierwotnie zadeklarowane przez nowożytnie państwa. Przyjmuje się, że są one pierwotne wobec praw obywatelskich i stanowią ich gwarancje, ponieważ tylko człowiek wolny może korzystać ze swoich praw²⁰.

Na gruncie doktryny funkcjonuje także pojęcie praw (bądź prawa) koalicji, które nie jest relatywizowane względem sfery wolności. Sprowadza się raczej do uznania kompetencji ustawodawcy w zakresie regulowania zakresu uprawnień w sferze zrzeszania się i nadania im charakteru praw-uprawnień²¹. Rozróżnienie między nimi prowadzi niekiedy do konkluzji, że prawa-uprawnienia powstają w związku z istnieniem normy prawnej, a prawa wolnościowe przysługują jednostce niezależnie od jakichkolwiek działań prawodawcy. Należy zauważyć, że normy konstytucyjne dotyczące praw wolnościowych stanowią wyraz maksymalizacji zakresu wolności każdej jednostki, a w odniesieniu do praw-uprawnień wymogiem staje się zapewnienie pewnego minimum, wynikającego z istoty tego prawa, oraz pozostawienie prawodawcy swobody w zagwarantowaniu realizacji prawa ponad to minimum²².

WOLNOŚĆ ZRZESZANIA SIĘ W ŚWIETLE KONSTYTUCJI RP

Zdaniem B. Banaszaka – abstrahując od sporów w nauce prawa dotyczących pojęcia podstawowych praw i wolności jednostki – przyjmuje się, że w prawie wewnętrznym o zaliczeniu praw i wolności do podstawowych decyduje umieszczenie ich w konstytucji²³. Co do istoty również na takim stanowisku stanął TK, który w orzeczeniu z 29.04.2003 r. stwierdza, że status człowieka i obywatela w Rzeczypospolitej Polskiej wyznaczony jest w pierwszej kolejności przez normy rozdziału II Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.²⁴ tworzące zasadniczą podstawę do formułowania konstytucyjnych wolności i praw, których naruszenie może być podstawą skargi konstytucyjnej. Natomiast „zasady ustrojowe mogą od-

²⁰ W. Skrzydło (red.), *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 158, za: K. Płonka-Bielenin, *Status administracyjno-prawny...*, s. 103.

²¹ Kategoria wyróżniona również przez K. Wojtyczka, *Granice ingerencji...*, s. 53, za: Ż. Grygiel-Kaleta, *Wolność zrzeszania się...*, s. 16.

²² Ż. Grygiel-Kaleta, *Wolność zrzeszania się...*, s. 16-17 i podana tam literatura.

²³ B. Banaszak, *Rozdział III. Status jednostki w państwie 2. Podstawowe prawa i wolności jednostki*, [w:] B. Banaszak (red.), *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Oficyna 2007, LEX.

²⁴ Dz.U. nr 78, poz. 483 z 1997 r., z późn. zm.

działać na ten status, a zwłaszcza mogą poszerzać sferę wolności jednostki, wpływać na zakres określonych praw lub dopuszczalność ograniczeń”, jednakże – według TK – „nie mogą mieć pierwszeństwa wobec przepisów rozdziału II, a mają jedynie uzupełniające znaczenie w sferze wolności i praw jednostki. Przepisy rozdziału I nie są więc alternatywną wobec przepisów rozdziału II podstawą formułowania wolności i praw jednostki, ale źródłem uzupełniającym tych praw, tj. znajdują zastosowanie w sprawach w Rozdziale II nieuregulowanych albo wprowadzają szczególne uregulowania dotyczące zakresu danego prawa lub jego ograniczeń”²⁵. Z kolei W. Skrzydło, powołując się na kryterium formalne, przyjmuje, że wszystkie prawa wyrażone w Konstytucji RP *expressis verbis* danego państwa należy uznać za podstawowe. Kryterium formalne wyróżnienia praw podstawowych jest w pewnym znaczeniu subiektywne, ponieważ o zakwalifikowaniu danego prawa do kategorii praw podstawowych decyduje wola ustrojodawcy, która może być odmienna w swojej ocenie od odczuć społecznych. Dlatego szczególnie istotną rolę w tym zakresie odgrywa kryterium materialne, zgodnie z którym za prawa podstawowe uznaje się prawa „najistotniejsze z punktu widzenia interesów obywateli i państwa” oraz prawa „dotyczące podstawowych dziedzin życia społecznego jednostki jako człowieka i obywatela”, jak również te prawa, które gwarantowane są przez akty prawa międzynarodowego²⁶.

Wolność zrzeszania się zagwarantowana została w art. 58 Konstytucji RP. Jak bowiem wynika z jego brzmienia, „Każdemu zapewnia się wolność zrzeszania się” (art. 58 ust. 1 Konstytucji RP). Przytoczony przepis został zamieszczony w rozdziale II „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”. Nie ulega zatem wątpliwości, że ustawodawca zakwalifikował wolność zrzeszania się do kategorii prawa i wolności zagwarantowanych konstytucyjnie.

Według M. Łopatki z przepisu (art. 58 Konstytucji RP) wynikają dwa wnioski. Po pierwsze, zrzeszanie się nie jest tylko wolnością obywatelską, ale może być także udziałem osób nieposiadających żadnego obywatelstwa oraz cudzoziemców (ograniczenia w tej kwestii przynoszą jednak inne przepisy ustawy zasadniczej, np. art. 11 ust. 1). Po drugie, nie stworzono granic dla form zrzeszania się, tym samym zezwalając społeczeństwu na swobodę organizowania się i zróżnicowanie jego form w różnych sferach życia²⁷. Dalej idący wniosek stawia P. Kuczma. Jego zdaniem „wolność zrzeszania się jest źródłem i przesłanką szeregu praw podmiotowych, które wypływając z niej, stanowią gwarancję jej rzeczywistej realizacji przez uprawnione podmioty, przede wszystkim – osoby fizyczne”²⁸. Wśród tych uprawnień należy

²⁵ Wyrok TK z 29.04.2003 r., SK 24/02, OTK-A 2003, nr 4, poz. 33.

²⁶ W. Skrzydło (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 1997, s. 173, za: K. Płonka-Bielenin, *Status administracyjno-prawny...*, s. 99-100.

²⁷ A. Łopatka, *Jednostka. Jej prawa człowieka*, Warszawa 2002, s. 178; M. Kazimierczuk, *Wolność zrzeszania się...*, s. 30

²⁸ P. Kuczma, *Wolność zrzeszania się*, [w:] M. Jabłoński (red.), *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, Wrocław 2014, s. 315 i podana tam literatura.

wymienić prawo do tworzenia nowych zrzeszeń oraz swobodnego przystępowania do już istniejących organizacji i wolności przynależności do stowarzyszenia. Wolność tę można również rozumieć negatywnie – jako prawo do bycia niezrzeszonym, czyli wolność od obowiązku do należenia do jakiegokolwiek organizacji. Z tego też względu wobec takich osób zakazane jest – z racji braku przynależności partyjnej, związkowej lub do innego typu zrzeszenia – nakładanie wszelkich sankcji²⁹.

Art. 58 Konstytucji RP w sposób ogólny wyraża wolność zrzeszania się, nie konkretyzując, w jakich formach organizacyjnych wolność ta może być realizowana. Inaczej niż w art. 59 ust. 1 Konstytucji RP, który dotyczy szczególnej kategorii wolności zrzeszania się – wolności zrzeszania się w związku zawodowe. Wolność zagwarantowana w art. 58 Konstytucji oznacza zatem swobodę tworzenia przez obywateli różnego rodzaju zrzeszeń obywatelskich. Partie polityczne są jedną z form organizacyjnych, w ramach której wolność taka może być realizowana³⁰. Jak wskazuje TK, szczegółowe przesłanki zrzeszania się konkretyzuje ustawodawstwo zwykłe. Określa ono przede wszystkim sposób powstawania, struktury organizacyjne oraz możliwości rozwiązywania określonych zrzeszeń. Ustawy zwykłe tworzą gotowe formy (wzory) prawne, wśród których obywatele pragnący jednoczyć swoją działalność mają swobodę wyboru, w zależności od celów, jakie pragną wspólnie realizować, oraz skutków, które chcą osiągnąć. Liczba tych prawnoorganizacyjnych form proponowanych przez ustawodawcę jest znaczna. W tym zakresie ustawodawca ma dużą swobodę decyzyjną, co nie oznacza, że swoboda ta jest absolutna. Tworząc określone formy prawne, ustawodawca musi mieć na względzie przede wszystkim ochronę interesów obywateli, zarówno tych zorganizowanych, jak i tych, którzy pozostają poza organizacją³¹. Art. 58 Konstytucji RP zapewnia wszakże pewien standard organizacji wewnętrznej zrzeszeń, które nie mogą zmienić się w instytucje krępujące swobodę jednostki³².

Według TK, zgodnie z systematyką rozdziału II Konstytucji RP, wskazany przepis wyraża jedną z wolności politycznych odnoszących się w swym zasadniczym wymiarze do uczestnictwa jednostek w życiu publicznym, ustalania i realizowania wspólnie określonych celów, uzyskiwania informacji o sposobie działania organów władzy publicznej oraz udziału w ich powoływaniu³³. Umieszczenie w Konstytucji RP art. 58 o praktycznie tożsamym brzmieniu jak art. 12 wydaje się tautologią. Takie rozumienie nie jest trafne. Należy przede wszystkim zwrócić uwagę na systematykę Konstytucji RP. Artykuł 12 znajduje się w rozdziale I zatytułowanym „Rzeczpospolita”, w którym został określony ustrój i podstawowe instytucje prawne społeczeństwa oraz państwa³⁴. Z kolei SA

²⁹ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 294.

³⁰ Wyrok TK z 10.04.2002 r., K 26/00, OTK ZU nr 2/A/2002, poz. 18.

³¹ Wyrok TK z 12.01.2012 r., Kp 10/09 OTK-A 2012, nr 1, poz. 4.

³² Wyrok TK z 2.06.2015 r., K 1/13 Dz.U.2015/791 OTK-A 2015, nr 6, poz. 80.

³³ Wyrok TK z 2.06.2015 r., K 1/13 Dz.U.2015/791 OTK-A 2015, nr 6, poz. 80.

³⁴ S. Gebethner, *Rzeczpospolita w świetle postanowień rozdziału pierwszego Konstytucji z 1997 r.*, [w:] *Podstawowe pojęcia pierwszego rozdziału Konstytucji RP. Materiały Ogólnopolskiej Sesji Katedr i Za-*

uznał, iż z art. 12 i art. 58 Konstytucji RP wynika, że wolność zrzeszania się należy do wolności obywatelskich³⁵. Wolność zrzeszania się stanowi równocześnie element zasady ustrojowej – zasady społeczeństwa obywatelskiego (art. 12 Konstytucji RP) oraz prawo podmiotowe (art. 58 Konstytucji RP)³⁶. Wolność ta oznacza także możliwość nie sankcjonowanej rezygnacji z członkostwa w takim zrzeszeniu. Podmiotami uprawnionymi do tworzenia zrzeszeń są wszyscy obywatele polscy, jak również obcokrajowcy przebywający na terytorium RP. W stosunku do obcokrajowców wolność ta ulega ograniczeniu w zakresie tworzenia zrzeszeń o charakterze politycznym³⁷.

B. Banaszak definiuje wolności i prawa polityczne jako narzędzia gwarantujące jednostce możliwość aktywnego udziału w rządzeniu państwem, w kształtowaniu jego polityki³⁸. Podziela ten pogląd W. Brzozowski, formułując tezę, że łączenie swobody z „życiem publicznym” należy interpretować jako odwołanie do działalności organów władzy publicznej oraz „wszystkich innych sfer, w których to życie publiczne się toczy i w których jest organizowane (reglamentowane) przez władze publiczne”. Życie publiczne w tym ujęciu można by próbować przeciwstawiać życiu społecznemu, co jednak wydaje się zabiegiem sztucznym i zbędnym, a ponadto trudnym do pogodzenia z ustaleniami nauk społecznych³⁹. Także zdaniem TK widziany w tym kontekście art. 58 ust. 1 Konstytucji RP określa sferę wolności jednostki, wskazując na swobodę podejmowania określonych działań. Stanowi także – m.in. oprócz wolności zgromadzeń (art. 57 Konstytucji RP) – jeden z elementów determinujących status jednostki w relacji do państwa. Jest przez to rozstrzygnięciem mającym istotne znaczenie w perspektywie konstytucyjnego modelu ustrojowego⁴⁰.

Nie oznacza to oczywiście – co słusznie zauważa P. Kuczna – że każde zrzeszenie musi stawiać sobie za cel wpływanie na proces polityczny. „Charakter polityczny, bo odpowiadający pewnej politycznej wizji, mianowicie wizji «społeczeństwa obywatelskiego», mają dopiero wszystkie organizacje, w całokształcie działania i w całokształcie ich relacji do instytucji państwowych” i stąd wynika właśnie taka kwalifikacja⁴¹. Także TK w wyroku z 12.01.2012 r. zauważa, że ujęcie wolności zrzeszania się w części rozdziału II Konstytucji, która zaopatrzona została tytułem „Wolności i prawa polityczne” nie oznacza wyłączenia

---

kładów Prawa Konstytucyjnego (Wisła 1999 r.), Katowice 2000, s. 18, za: K. Płonka-Bielenin, *Status administracyjno-prawny...*, s. 106-107.

³⁵ Postanowienie SA w Warszawie z 24.04.1998 r., I ACa 17/98, OSA/War. 1999, nr 1, poz. 8.

³⁶ Wyrok TK z 12.01. 2012 r., Kp 10/09 OTK-A 2012, nr 1, poz. 4.

³⁷ K. Płonka-Bielenin, *Status administracyjno-prawny...*, s. 107 i podana tam literatura.

³⁸ B. Banaszak, *Ogólne wiadomości o prawach człowieka*, [w:] B. Banaszak, A. Preisner (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002, s. 28, za: M. Kazimierczuk, *Wolność zrzeszania się...*, s. 21-22.

³⁹ W. Brzozowski, *Rozdział IV. Swoboda wyrażania przekonań w życiu publicznym 5. Bezstronność światopoglądowa a podtrzymywanie pluralizmu*, [w:] W. Brzozowski, *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych w Konstytucji RP*, Oficyna 2011, LEX.

⁴⁰ Wyrok TK z 2.06. 2015 r., K 1/13 Dz.U.2015/791 OTK-A 2015, nr 6, poz. 80.

⁴¹ P. Kuczma, *Wolność zrzeszania się*, [w:] M. Jabłoński (red.), *Realizacja i ochrona...*, s. 315 i podana tam literatura.

nia spod konstytucyjnej ochrony zrzeszeń niemających „politycznego” charakteru. Istotą zrzeszania się jest bowiem wspólne rozwijanie różnych aspektów obywatelskiej aktywności, nie tylko politycznej, ale także kulturalnej czy gospodarczej. Tym samym o tym, czy dana organizacja będzie korzystać z gwarancji wynikających z art. 58 Konstytucji RP, nie może decydować wyłącznie charakter prowadzonej przez nią działalności⁴².

Warto zresztą odnotować, że ustrojodawca nie zachowuje w tym względzie szczególnej dbałości o precyzję, wspominając w art. 32 ust. 2 Konstytucji RP o równych prawach „w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym” (podobnie w art. 33 ust. 1 Konstytucji RP). Można chyba sądzić, że na „życie publiczne” składają się wszystkie trzy wymienione sfery (polityczna, społeczna i gospodarcza)⁴³. W wyroku z dnia 10 kwietnia 2002 r. TK stwierdza, że wolność zrzeszania się jako prawo podmiotowe jednostki sformułowana została w art. 58 Konstytucji RP⁴⁴. Z kolei Sąd Apelacyjny w Warszawie, określając istotę wolności zrzeszania, stwierdza, że jest ona przykładem swobody, która umożliwia postępowanie według własnej woli zainteresowanych osób, niezależnie od państwa i jego ustaw oraz nie może być jednostkom przyznawana i cofana. W przypadku sporu organ państwowy powinien wskazać podstawę prawną dla ograniczenia wolności⁴⁵. Uzasadnione będzie postawienie dalej idącego wniosku, a mianowicie że „wolność zrzeszania się powinno się kwalifikować jako jedno z tzw. praw kolektywnych. Cechą charakterystyczną tego rodzaju praw jest to, iż jednostka, aby móc z tej wolności skorzystać, musi współdziałać w tym celu wspólnie z innymi podmiotami posiadającymi taki sam cel. Zrzeszenie już z samej nazwy zakłada obecność w nim kilku członków, nie można się przecież zrzeszyć samemu ze sobą. Dlatego jednostce przysługuje jedynie prawo do zainicjowania zrzeszenia, czyli podejmowania działań mających na celu powstanie takiej organizacji. Bardziej prawidłowe byłoby mówienie zatem o wolności obywatela do „współzrzeszania się” i kwalifikacja tej wolności jako przysługującej „jednostkom”, a nie „jednostce”⁴⁶.

ISTOTA WOLNOŚCI ZRZESZANIA SIĘ

Aby określony związek między ludźmi można było uznać za zrzeszenie, musi mieć on pewne niezbędne cechy. Przede wszystkim musi to być struktura oparta na dobrowolnej przynależności, co wynika z istoty pojęcia wolności. Ponadto struktura ta musi zostać stworzona w celu realizacji wspólnie ustalonych zamierzeń, które będą osiągane za pomocą wybranych środków. Wreszcie członkowie danego zrzeszenia powinni przyjąć określony sposób podejmowania decyzji uznawanych za wspólne, który to sposób

⁴² Wyrok TK z 12.01.2012 r., Kp 10/09 OTK-A2012, nr 1, poz. 4.

⁴³ W. Brzozowski, *Rozdział IV. Swoboda wyrażania przekonań...*, LEX.

⁴⁴ Wyrok TK z 10.04.2002 r., K 26/00, OTK ZU 2002, nr 2/A, poz. 18.

⁴⁵ Postanowienie SA w Warszawie z 24.04.1998 r., I ACa 17/98, OSA/War. 1999, nr 1, poz. 8.

⁴⁶ P. Kuczma, *Wolność zrzeszania się*, [w:] M. Jabłoński (red.), *Realizacja i ochrona...*, s. 315 i podana tam literatura.

odpowiada pewnym minimalnym standardom demokracji. Jak podkreśla się w doktrynie prawnej, prawo współuczestnictwa w decydowaniu o sprawach zrzeszenia nie musi opierać się na zasadzie pełnej równości wszystkich członków, jednak niedopuszczalny jest taki stan rzeczy, w którym doszłoby do wyeliminowania jakiegokolwiek wpływu niektórych członków na podejmowane w zrzeszeniu decyzje. Wynika to z wymogu pewnego demokratyzmu wewnętrznej struktury zrzeszenia⁴⁷. Z kolei zdaniem M. Kazimierczuka na wolność zrzeszania się składa się pięć zasadniczych elementów:

- wolność tworzenia zrzeszeń, tj. zwoływanie komitetów założycielskich, określanie celu i formy prawnej przyszłego zrzeszenia;
- swoboda ich działalności;
- wolność przystępowania do już istniejących zrzeszeń, na podstawie swobodnej decyzji podjętej przez jednostkę (nie może to jednak naruszać ustalonych w danym zrzeszeniu zasad przyjmowania nowych członków);
- wolność nieskrępowanego występowania z zrzeszeń;
- swoboda decydowania przez członków zrzeszenia o zakończeniu jego działalności⁴⁸.

Również TK wielokrotnie podejmował określenie istoty wolności zrzeszania. Po pierwsze, jeszcze w świetle poprzednich przepisów konstytucyjnych Trybunał wywiódł, że możliwość zrzeszania się ma na celu wspólne rozwijanie obywatelskiej aktywności społecznej, gospodarczej, kulturalnej, a także politycznej. Wspólny czynny udział obywateli w życiu społecznym może przybierać w konkretnych sytuacjach różną postać i konkretne cele wspólnej działalności obywateli są także bardzo różne. Przepisy ustaw zwykłych przewidują różnorodne postacie organizacyjne wspólnej aktywności społecznej obywateli, dostosowane do różnych potrzeb. Ustawodawca, mając na względzie przede wszystkim ochronę interesów obywateli, zarówno tych zorganizowanych, jak i tych, którzy pozostali poza organizacją, może z poszczególnymi formami organizacyjno-prawnymi wiązać różne skutki prawne. Po drugie, przepisy obecnej Konstytucji RP określają zasadę wolności zrzeszania się w sposób bardzo ogólny. Art. 12 Konstytucji RP, proklamujący jedną z zasad ustrojowych państwa, obejmuje swoim zakresem wolność tworzenia i działania nie tylko organizacji odpowiadających swym charakterem wymienionym w tym przepisie typom, czyli związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich i fundacji, ale także „innych dobrowolnych zrzeszeń”. To ostatnie określenie obejmuje swym zakresem spółdzielnie. Po trzecie, gwarantujący wolność zrzeszania się art. 58 Konstytucji znajduje się w części rozdziału II Konstytucji, która zaopatrzona została tytułem „Wolności i prawa polityczne”, co nie oznacza wyłączenia spod konstytucyjnej ochrony zrzeszeń niemających „politycznego” charakteru. Istotą zrzeszania się jest wspólne rozwijanie różnych aspektów

⁴⁷ P. Czarny, B. Naleziński, *Wolność zrzeszania się*, [w:] B. Banaszak, A. Preisner (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002, s. 599 i nast.

⁴⁸ M. Kazimierczuk, *Wolność zrzeszania się...*, s. 28.

obywatelskiej aktywności, nie tylko politycznej, ale także kulturalnej czy gospodarczej. Tym samym o tym, czy dana organizacja będzie korzystać z gwarancji wynikających z art. 58 Konstytucji, nie może decydować wyłącznie charakter prowadzonej przez nią działalności. Po czwarte, wolność zrzeszania się stanowi wyraz funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego, które dzięki możliwości samodzielnego tworzenia zrzeszeń zachowuje pewną niezależność od państwa. Aby dany związek między ludźmi można było uznać za zrzeszenie, musi mieć on określone i niezbędne cechy. Przede wszystkim musi to być struktura oparta na dobrowolnej przynależności, co wynika z istoty pojęcia wolności. Ponadto struktura ta musi zostać stworzona w celu realizacji wspólnie ustalonych zamierzeń, które będą osiągane za pomocą wybranych środków. Wreszcie członkowie danego zrzeszenia powinni przyjmując określony sposób podejmowania decyzji uznawanych za wspólne, który odpowiada minimalnym standardom demokracji. Po piąte, szczegółowe przesłanki zrzeszania się konkretyzuje ustawodawstwo zwykłe. Określa ono przede wszystkim sposób powstawania, struktury organizacyjne oraz możliwości rozwiązywania określonych zrzeszeń. Ustawy zwykłe tworzą gotowe formy (wzory) prawne, wśród których obywatele pragnący jednoczyć swoją działalność mają swobodę wyboru w zależności od celów, jakie pragną wspólnie realizować, oraz skutków, jakie chcą osiągnąć. Liczba tych form organizacyjno-prawnych proponowanych przez ustawodawcę jest znaczna. W tym zakresie ustawodawca ma dużą swobodę decyzyjną, co nie znaczy, że swoboda ta jest absolutna. Tworząc określone formy prawne, ustawodawca musi mieć na względzie przede wszystkim ochronę interesów obywateli, zarówno tych zorganizowanych, jak i tych, którzy pozostają poza organizacją⁴⁹.

WOLNOŚĆ ZRZESZANIA SIĘ PODSTAWĄ ISTNIENIA SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO

Koncepcja społeczeństwa obywatelskiego opiera się na zasadzie subsydiarności, zakładającej istnienie kontroli społecznej nad działaniami władzy publicznej. W ten sposób dochodzi do powstania sfery publicznej, występującej pomiędzy sferą polityczną (w której partie wypracowują zasady dobra wspólnego, *res publica*) a sferą prywatną. W sferze publicznej obywatele (zorganizowani w związki) mogą swobodnie realizować cele gospodarcze i kulturalne, a także skutecznie kontrolować zdecentralizowaną władzę państwową (w szczególności samorząd), nie przejmując jednocześnie władzy w sensie politycznym. Jako czynniki prowadzące do przekształcenia zasady subsydiarności w zasadę leżącą u podstaw funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w literaturze wskazuje się m.in. społeczną naukę Kościoła w wykładni wyznaczonej przez Sobór Watykański II (powrót do tradycji arystotelesowsko-tomistycznej), tradycję umowy społecznej, tradycję liberalizmu oraz

⁴⁹ Wyrok z 12.01.2012 r., sygn. Kp 10/09, 2012, nr 1 poz. 4; wyrok TK z 16.06.2015 r., K 25/12, OTK-A 2015, nr 6, poz. 82, Dz.U. 2015 r. nr 6, poz. 891.

dyskusję nad formułą federalizmu Unii Europejskiej⁵⁰.

Mianem społeczeństwa obywatelskiego określa się przestrzeń działania instytucji, organizacji, grup społecznych i jednostek, rozciągającą się pomiędzy rodziną, państwem i rynkiem, w której to przestrzeni ludzie podejmują wolną debatę na temat wartości składających się na wspólne dobro oraz dobrowolnie współdziałają ze sobą na rzecz realizacji wspólnych interesów. Społeczeństwo obywatelskie to takie, w którym istnieją aktywni, myślący o interesach społeczności obywatele, zależności polityczne oparte na zasadach równości i stosunki społeczne polegające na zaufaniu i współpracy. Już na podstawie tych dwóch definicji można wnioskować, że to właśnie aktywni i świadomi obywatele są pierwszym komponentem struktury społeczeństwa obywatelskiego. To oni urzeczywistniają podstawowe zasady i wartości demokratycznego ładu społecznego, a tworząc aktywne wspólnoty, budują tym samym instytucjonalne podstawy swoich działań. W tym miejscu ujawnia się trzeci sektor, będący swoistego rodzaju wypełnieniem szczeliny między instytucjami administracji publicznej a formami proponowanymi przez aktywnych obywateli⁵¹.

Polski ustrojodawca, dążąc do stworzenia jakościowej zmiany po negatywnych regulacjach i praktykach Polski Ludowej, a także mając na celu stworzenie warunków pod budowę społeczeństwa obywatelskiego, zapewnił możliwość zrzeszania się⁵².

I tak, już w orzeczeniu z 12 lutego 1991 r. TK wywiódł, że możliwość zrzeszania się ma na celu wspólne rozwijanie obywatelskiej aktywności politycznej, społecznej, gospodarczej i kulturalnej. Wymienione rodzaje działalności są określone bardzo ogólnie, co oznacza, że wspólny czynny udział obywateli w życiu społecznym może przybierać w konkretnych sytuacjach bardzo różną postać i konkretne cele wspólnej działalności obywateli są także bardzo różne⁵³. W wyroku z 10.04.2002 r. TK jednoznacznie stwierdza, że zrzeszenie powinno zostać stworzone w celu realizacji wspólnie ustalonych zamierzeń, które będą osiągane za pomocą wybranych środków⁵⁴. Kluczową tezę sformułował TK w wyroku z 2.06.2015 r., która zakłada, że istotną cechą każdego zrzeszenia jest istnienie sprawy mającej znaczenie dla danej zbiorowości. Prowadzi to do powstania intelektualnej relacji między osobami i skłania je do podejmowania wspólnych działań. Chodzi przy tym o działania, które mają charakter zorganizowany i zaplanowany. Ten szczególny aspekt zbiorowej aktywności

⁵⁰ E. Stefańska, *Wybrane aspekty realizacji zadań gospodarczych sektora publicznego przez podmioty prywatne w społeczeństwie obywatelskim, z uwzględnieniem charakteru prawnego umów o partnerstwie publiczno-prywatnym*, [w:] J. Blicharz i J. Boć (red.), *Prawna działalność instytucji społeczeństwa obywatelskiego*, Wrocław 2009, s. 250 i podana tam literatura.

⁵¹ B. Olszewski, *Wolontariat jako forma realizacji idei społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] J. Blicharz i J. Boć (red.), *Prawna działalność instytucji...*, s. 649 i podana tam literatura.

⁵² P. Winczorek, *Wstęp do nauki o państwie*, Warszawa 1996, s. 170-171, za: M. Kazimierzczuk, *Wolność zrzeszania się...*, s. 28.

⁵³ Por. wyrok TK z 12.02.1991 r., K. 6/90, OTK 1991, nr 1, poz. 1; wyrok TK z 10.04.2002 r., K 26/00, OTK ZU 2002, nr 2/A, poz. 18.

⁵⁴ Wyrok TK z 10.04. 2002 r., K 26/00, OTK ZU 2002, nr 2/A, poz. 18.

osób skupionych wokół konkretnej sprawy wyróżnia zrzeszenie na tle innych form wspólnego wyrażania określonych stanowisk, przede wszystkim względem różnego rodzaju zgromadzeń (art. 57 Konstytucji). Podstawową cechą zrzeszenia jest bowiem istnienie zorganizowanej i sformalizowanej struktury, która integruje członków danej zbiorowości oraz stanowi konieczną formę ich wspólnej działalności⁵⁵.

Przynależność do różnych dobrowolnych organizacji i działalność w nich stanowi przejaw indywidualności człowieka, przyczynia się do jego samorealizacji, podkreśla wolność i niezależność od państwa. Funkcjonowanie wszelkiego typu zrzeszeń, opierających się na dobrowolnej, nakierowanej nie na osiągnięcie dochodu pracy ich członków, służących nie tylko zaspokojeniu prywatnych celów, ma znaczenie nie tylko z punktu widzenia statusu prawnego jednostki, ujmowane może być również jako element tzw. społeczeństwa obywatelskiego, a więc sfery życia społecznego o pewnej autonomii wobec władz publicznych⁵⁶. Jednocześnie bezpośrednie powiązanie członkostwa z możliwością zaspokojenia interesu tych osób, w ramach głównego celu jej funkcjonowania, jest zgodne z wolnością zrzeszania się. Zrzeszenie jako określony związek między ludźmi musi być oparte na dobrowolnej przynależności, co wynika z istoty pojęcia wolności. Powinno zostać stworzone w celu realizacji wspólnie ustalonych zamierzeń, które będą osiągnane za pomocą wybranych środków⁵⁷.

Istotą wolności zrzeszania się jest możliwość tworzenia przez obywateli sformalizowanych więzi organizacyjnych o celach i zadaniach nie reglamentowanych przez państwo. Wolność ta stanowi o możliwości funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego. Naruszeniem istoty tego prawa w stosunku do określonej kategorii osób byłoby wprowadzenie zakazu zrzeszania się tych osób w jakiegokolwiek organizacji i w ten sposób sytuowanie ich jako zbiorowości jednostek wyłączonej ze struktur społeczeństwa obywatelskiego⁵⁸.

Współcześnie coraz większy nacisk kładziony jest na działanie zespołowe, na podejmowanie inicjatywy i wykazywanie aktywnej postawy wobec otaczającej rzeczywistości. Propagowane są różne formy partycypacji w wykonywaniu zadań publicznych pod jednym jednak warunkiem – niezbędne jest zrzeszenie się w organizację, która staje się partnerem dla organów administracji publicznej. Istotne jest, że to owo zrzeszenie samo definiuje cele swojej działalności i identyfikuje sfery, w których niezbędne jest nie tylko zainicjowanie zmian, ale także ich wprowadzenie. Co ważne – robi to samodzielnie, bez ingerencji władz publicznych.

⁵⁵ Wyrok TK z 2.06.2015 r., K 1/13 Dz.U. z 2015 r., poz.791, OTK-A 2015, nr 6, poz. 80.

⁵⁶ P. Czarny, B. Naleziński, *Wolność zrzeszania się*, [w:] B. Banaszak, A. Preisner, *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002, s. 591, za: M. Chmaj (red.), *Wolność zrzeszania się...*, s.9.

⁵⁷ Wyrok TK z 10.04.2002 r., sygn. K 26/00, OTK ZU 2002, nr 2/A, poz. 18.

⁵⁸ Wyrok TK z 10.04.2002 r., K 26/00, OTK ZU 2002, nr 2/A poz. 18.

Bibliografia

Literatura:

Augustyniak M., *Rozdział I. Pojęcie, istota oraz geneza wolności i praw człowieka*, [w:] M. Chmaj (red.), *Wolności prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2016.

Banaszak B., *Ogólne wiadomości o prawach człowieka*, [w:] Banaszak B., Preisner A. (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002,

Banaszak B., *Rozdział III. Status jednostki w państwie. 2. Podstawowe prawa i wolności jednostki*, [w:] B. Banaszak (red.), *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Oficyna 2007, LEX.

Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009.

Bolechów B. (red.), *Prawa człowieka w systemie prawa krajowego*, Toruń 2006.

Brzozowski W., *Rozdział IV. Swoboda wyrażania przekonań w życiu publicznym. 5. Bezstronność światopoglądowa a podtrzymywanie pluralizmu*, [w:] W. Brzozowski, *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych w Konstytucji RP*, Oficyna 2011, LEX.

Czarny P., Naleziński B., *Wolność zrzeszania się*, [w:] B. Banaszak, A. Preisner (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002.

Gebethner S., *Rzeczpospolita w świetle postanowień rozdziału pierwszego Konstytucji z 1997 r.*, [w:] *Podstawowe pojęcia pierwszego rozdziału Konstytucji RP. Materiały Ogólnopolskiej Sesji Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego* (Wisła 1999 r.), Katowice 2000.

Grygiel-Kaleta Ż., *Wolność zrzeszania się w związkach zawodowych*, Warszawa 2015.

Hołda Z., *Prawa człowieka. Wiadomości wstępne*, [w:] J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J.A. Rybczyńska, *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Zakamycze 2004.

Jabłoński M., Węgrzyn J., *Ochrona wolności i praw jednostki*, [w:] M. Jabłoński (red.), *Identyfikacja granic wolności i praw jednostki. Prawnoporównawcza analiza tożsamego przypadku pod kątem praktyki stosowania prawa amerykańskiego i polskiego*, Wrocław 2016.

Kazimierczuk M., *Wolność zrzeszania się jako element społeczeństwa obywatelskiego*, „Studia Prawnoustrojowe” 2015, nr 28.

Kuczma P., *Wolność zrzeszania się*, [w:] M. Jabłoński (red.), *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, Wrocław 2014.

Konwencji Praw Człowieka, Toruń 2000, za: M. Augustyniak, *Rozdział I. Pojęcie, istota oraz geneza wolności i praw człowieka*, [w:] M. Chmaj (red.), *Wolności prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2016.

Łopatka A., *Jednostka. Jej prawa człowieka*, Warszawa 2002.

Olszewski B., *Wolontariat jako forma realizacji idei społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] J. Blicharz, J. Boć (red.), *Prawna działalność instytucji społeczeństwa obywatelskiego*, Wrocław 2009.

Płonka-Bielenin K., *Status administracyjno-prawny organizacji pożytku publicznego*, Katowice 2010.

Redelbach A., *Prawa naturalne – prawa człowieka – wymiar sprawiedliwości. Polacy wobec Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Toruń 2000.

Sarnecki P., *Wolność zrzeszania się*, Warszawa 1998

Skrzydło W. (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 1997.

Stefańska E., *Wybrane aspekty realizacji zadań gospodarczych sektora publicznego przez podmioty prywatne w społeczeństwie obywatelskim, z uwzględnieniem charakteru prawnego umów o partnerstwie publiczno-prywatnym*, [w:] J. Blicharz, J. Boć (red.), *Prawna działalność instytucji społeczeństwa obywatelskiego*, Wrocław 2009.

Winczorek P., *Wstęp do nauki o państwie*, Warszawa 1996.

Wojtyczek K., *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999.

Orzecznictwo:

Wyrok TK z 12.02.1991 r., K. 6/90, OTK 1991, nr 1, poz. 1.

Wyrok TK z 10.04.2002 r., K 26/00, OTK ZU nr 2/A/2002, poz. 18.

Wyrok TK z 29.04.2003 r., SK 24/02, OTK-A 2003, nr 4, poz. 33.

Wyrok TK z 12.01.2012 r., Kp 10/09 OTK-A 2012, nr 1, poz. 4.

Wyrok TK z 2.06.2015 r., K 1/13 Dz.U. z 2015, poz. 791, OTK-A 2015, nr 6, poz. 80.

Wyrok TK z 16.06.2015 r., K 25/12 OTK-A 2015, nr 6, poz. 82, Dz.U. nr 6, poz. 891. Postanowienie SA w Warszawie z 24 kwietnia 1998 r., I ACa 17/98, OSA/War. 1999, nr 1, poz. 8.

Streszczenie: Każdemu zapewnia się wolność zrzeszania się. Jej cechą charakterystyczną jest to, że stanowi źródło szeregu praw podmiotowych. Należą do nich zwłaszcza wolność przystępowania do już istniejących zrzeszeń, wolność nieskrępowanego występowania z zrzeszeń, swoboda organizacji i działalności zrzeszeń. Istotą wolności zrzeszania się jest zatem prawo do samoorganizowania się obywateli, co stanowi podstawę funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego.

Słowa kluczowe: prawa i wolności obywatelskie, wolność zrzeszania się, społeczeństwo obywatelskie

Freedom of association

Summary: Everyone is guaranteed freedom of association. Its characteristic feature is that it is the source of a number of subjective rights. These include, in particular, the freedom to join existing associations, the freedom of unhampered association, the freedom of organization and the activities of associations. The essence of freedom of association is therefore the right to self-organize citizens, which is a possibility for the functioning of civil society.

Keywords: civil rights and freedoms, freedom of association, civil society